

zbilja reprezentativno djelo jer ima i veliku naučnu vrijednost i, kako kaže prof. Milan Šipka, »praktični značaj za našu jezičku nastavu i razvijanje jezičke kulture uopće.« Njegovu autoru uz javno priznanje treba iskreno i čestitati.

DUGOUZLAZNI AKCENT U DUGOJ MNOŽINI

(Prilog radu nastavnika hrvatskosrpskog jezika)

Ante Šupuk

U tzv. velikom izdanju našeg Pravopisa akcentuirane su sve riječi. Pravopisna komisija, iako joj je osnovni zadatak bio pravopisna problematika, nije mogla izbjeći i akcenatsku problematiku. Bila bi šteta štampati opsežan rječnik, iako samo od pravopisno zanimljivih riječi, a ne označiti akcente. Jednim zahvatom, na taj način, obavljena su dva važna posla. Kolik je značaj normiranog pravopisa u pismu, tolik je značaj i normiranog akcenta u govoru. Tako, oslobodili smo se i akcenatske nejedinstvenosti i zbrke, a uz to i naslijeđene jednostranosti.

Normiranje književnog akcenta u Pravopisnom rječniku znatno je olakšalo akcenatsku situaciju, prvenstveno to zahvaljujući akcenatskim varijantama. Na primjer: bòrac – bórac, vjèsnik – vjěsnik – vjěsnik, grànama – gránama (3, 6, 7. mn.), sèla – sèla (1. mn.), pòlja – pòlja (1. mn.), mène – mène, tèbe – tèbe, pùna – pùna (1. l. j. ž. r.), pùno – pùno (1. l. j. s. r.), izvúci – izvūci, ispèci – ispèci, itd.

Nastavnik hrvatskosrpskog jezika treba dobro da poznaje sve te promjene kako bi znao koliko je i akcent njegova kraja književno sankcioniran, a ujedno da bi time znao i poštivati pravilnost akcenatske varijante u govoru drugih.

Da bismo bolje ovladali normiranim književnim akcentom, potrebno je da poznamo i akcenatske osobitosti lokalnog govora. Kao što svaki lokalni govor ima svoje fonetske, morfološke i sintaktičke osobine, tako svaki od njih ima i akcenatske specifičnosti, koje su više ili manje udaljene od jedinstvene književne akcentuacije.

Na primjer, u šibenskom govoru, koji pripada tzv. novoštokavskom najmlađem ili zapadnodalmatinskom tipu, vlada četveroakcenatski sistem, te silazni akcenti stoje samo na prvom slogu. K tome silazni akcenti preskaču na proklitike. Pored tih zajedničkih osobitosti novoštokavske akcentuacije hercegovačkog, šumadijsko-vojvođanskog i zapadnodalmatinskog tipa – u šibenskom govoru ima podosta riječi pa i tipova koji se akcenatski razlikuju od književno

normiranog akcenta. Tako imenice *jamac, kobac, Šabac, znanac, žalac* i sl. u šibenskom govoru imaju samo dugouzlazni akcent, *činovnik, stanovnik* i sl. govore se samo sa kratkouzlaznim na 2. slogu, a nikako s istim akcentom na 1. slogu; kaže se *Bèograd, Vèlebit, zlíkovac, zločinac*, a ne *Beògrad, Velèbit, zlíkovac, zločinac* i sl.

Od mnogih akcenatskih dvostrukosti u šibenskom govoru kaže se: *mezímac, sòkol, žàndar, násljednik, pòsjednik, glágol*, a ne *mèzímác, sòkol, žàndar, nàsljednik, pòsjednik, glágol* i sl.

Kaže se, naravno, samo: *čovjek, čovjeka*, a ne: *čovjeka, čovjèka*.

Nije *zmáj, nego zmäj*; nije *lópov, nego lòpov*.

Imenice: *alka, banka, buva, česma, marka, muva, zmija* imaju dugouzlazni akcent, a imenice: *aždaja, baraka, dioba, kapela, prašina, seoba* imaju kratkouzlazni na 1. slogu. U Šibeniku se kaže: *brijàčnica*; tako: *početnica, učiteljca* i sl.

Kaže se samo: *škòla, gròžđe, stàblo*. Imenica *more*, naravno, ima dugosilazni akcent, kao i imenica: *kíno* (nikako: *kíno*).

Svi navedeni primjeri upućuju nas na izvjesnu opreznost, tj. na potrebu da katkad neku riječ ili kategoriju riječi akcenatski provjerimo ako nismo sigurni. Naročito je to potrebno ako nam je ta riječ posebno važna ili se često ponavlja, ako je uzimamo kao primjer u obradi gramatike ili dolazi u dramskom tekstu, obradi lirске pjesme i njenoj recitaciji. Jedan akcent, naročito u interpretaciji umjetničkog štiva može katkad da kvari čitav osnovni dojam.

Nije lako za svaku riječ znati koji je akcent književan, i to s razloga što su u Pravopisnom rječniku samo pravopisne riječi, a do štampanja suvremenog književnog rječnika proći će još dosta vremena. Katkad nam u tom pogledu ne mogu pomoći ni najjemenitiji naši rječnici zbog neslaganja u bilježenju akcenta. Lakše bi bilo kad bismo posvetili brigu tzv. akcenatskim tipovima, ali na žalost danas nemamo ni takva udžbenika, odnosno gramatike koja bi nam sasvim pouzdano i u skladu s akcentima u Pravopisnom rječniku to prikazala. Stoga nam ne preostaje ništa drugo nego da se zasada snaalazimo na građi u Pravopisnom rječniku (veliko izdanje) koja je najpouzdanija, a uz to da se s dužnim oprezom služimo i srednjoškolskim udžbenikom (Brabec-Hraste-Živković, Gramatika hrvatskosrpskoga jezika), izdanjima koja su usklađena s novim pravopisom.

Svaki će stručnjak opravdano primijetiti da ima i previše akcenatskih tipova. Poznato je da je Daničić među imenicama samo muškog roda otkrio 110 akcenatskih tipova i da samo jednosložne imenice tog roda dijeli u 7 tipova, odnosno dvije skupine: a) s dugosilaznim akcentom i b) s kratkosilaznim akcentom u nominativu singulara. Danas toj klasifikaciji jednosložnih imenica muškog roda dodajemo i osmi tip u koji ide svega 4–5 imenica s vokalnim završetkom.

Prema tome jednosložnih imenica muškog roda postoje ovi akcenatski tipovi:

I tip:	II tip:	III tip:	IV tip:
N. j. rāk	rōb	bōg	stōl
G. j. rāka	rōba	bōga	stōla
N. mn. rākovi	rōbovi	bōgovi	stōlovi
G. mn. rākōvā	rōbōvā	bōgōvā	stōlōvā
V. tip:	VI tip:	VII tip:	VIII tip:
N. j. drūg	dvōr	pās	kē
G. j. drūga	dvōra	psā	kēa
N. mn. drūgovi	dvōrovi	psī	kēovi
G. mn. drugōvā	dvōrōvā	pāsā	kēōvā
i			
drūgōvā			

U VII tip idu još ove imenice: san, sna, šav, šva i šava, a u VIII tip pored ke – kea (biljarski štap) idu: gnu, gnuva (vrsta goveda), ski, skija (skijaški sport), šči, ščija (vrste juhe).¹

Među ovim akcenatskim tipovima jednosložnih imenica muškog roda u ovom članku pažnju ćemo posvetiti samo V i VI tipu, pa je nužno odmah istaći da u V akcenatskom tipu razlikujemo dva podtipa:

Podtip A:	Podtip B:
N. j. drūg	vāl
G. j. drūga	vāla
N. mn. drūgovi	vālovi
G. mn. drugōvā	vālōvā
i	
drūgōvā	

Prema tome V i VI akcenatski tip imaju ove akcenatske formule:

	Prvi tip		Drugi tip	
	A	B		
N. j.	ˆ	ˆ	ˆ	
G. j.	ˆ	ˆ	/	
N. mn.	\	/	/	
G. mn.	/ –	/ – –	/ – –	
	ili \ – –			

¹ Vidi: Bratoljub Klaić, Akcenatske inovacije među jednosložnim promjenljivim riječima u novom pravopisnom rječniku, Filologija, 4, Zagreb 1963, str. 81–95.

Po prvom tipu A mijenjaju se mnoge imenice, npr. čir – čirovi, član – člarnovi, člen (držak srpa i sl.) – členovi, čmar – čmarovi, čunj – čunjevi, ćuk – ćukovi, grad – gradovi, hrek (panj) – hrekovi, knez – knezovi (kneževi), liv – livovi, rt – rtovi, sliv – slivovi, smrč – smrčevi, smuk – smukovi, spust (na skijanju – spustovi, sud (posuda) – sudovi, šef – šefovi, štrk – štrkovi, vlak – vlakovi, voz – vozovi, vrag – vragovi, vuk – vukovi, zbir – zbirovi, znak – znakovi, zvuk – zvukovi.

Primjeri prvog tipa (B): bal, bala, balovi, bar, bara, barovi, bijes, bijesa, bjèsovi i bijèsovi, bol, bola, bolovi, bon, bona, bonovi, brak, braka, brákovi, i brákovi, brid, brida, bridovi, brus, brusa, brúsovi i brüsovi, bus, busa, busovi, cilj, cilja, ciljevi, cvil, cvila, cvilovi, čin, čina, činovi, čun, čuna, čünovi, i čünovi, čup, čupa, čupovi (koliko se može uhvatiti prstima, na primjer kose), ćuh, ćuha, ćuhovi, dio, dijela, dijelovi, dren, drena, drenovi (franc., cijev, jarak, podzemna odvodna cijev, cjevčica za vađenje gnoja iz rane), dub, duba, dubovi, dur, dura, durovi (lat., u muzici), džbun, džbuna, džbunovi, ep, epa, epovi, fić, fića, fiće (fićok, staklenca od pola decilitra), flos, flosa, flosovi (njem., splav), for, fora, forovi (njem., prednost; franc., zatvoreno utvrđenje), friz, friza, frizovi (njem., u arhitekturi isto što i atula, gornji obrub zida na fasadi), gas, gasa, gasovi, gem, gema, gemovi (mađ., ptica nesit, pelikan), glib, gliba, glibovi, glob, globa, globovi (globus), gnjat, gnjata, gnjatovi, gol, gola, golovi (u sportu), grb, grba, grbovi, gros, grosa, grosovi (njem., veliki tucet), hak, haka, hakovi (dah), hal, hala, halovi (engl., dvorana, predsoblje), han, hana, hanovi (tur., gostionica, prenoćište), hap, hapa, hapovi (tur., kuglica, bobica, pilula), hat, hata, hatovi (tur., vladarska isprava), hir, hira, hirovi, hlad, hlada, hladovi, hrib, hriba, hribovi (pokr., brežuljak), huk, huka, hukovi, hvat, hvata, hvatovi, jaz, jaza, jazovi, jež, ježa, ježevi, kan, kana, kanovi (mong., titula careva i kasnije knezova), kap, kapa, kapovi (franc., rt), kej, keja, kejevi (franc., obala, podzidana obala), klan, klana, klanovi (kelt., rod, vrsta, naziv rodovskih zajednica), klas, klasa, klasovi, kral, krala, kralovi (hol., selo kod Hotentota i Kafara), krak, kraka, krakovi, kram, krama, kramovi (njem., starudije, trgovina na malo, vrsta dizalice), kran, kрана, kranovi (njem., stroj za podizanje i premještanje tereta), krem, krema, kremovi (franc., žućkasto-bijela boja), kris, krisa, krisovi (malaj., vrsta bodeža), kviz, kviza, kvizovi (engl., ispit, kolokvij), let, leta, letovi, lijep, lijepa, lijepovi (sve čime se lijepi: ljepilo, tutkalo, malter, žbuka), lijer, lijera, ljèrovi i lijèrovi (ljiljan), lijes, lijesa, ljèsovi i lijèsovi, lik, lika, likovi, list, lista, listovi, loz, loza, lozovi (njem., srećka), luk, luka, lukovi, lug, luga, lugovi, mah, maha, mahovi (čin kad se jedanput mahne), mijeh, mijeha, mjèhovi i mijèhovi, mit, mita, mitovi (grč., priča, predajno vjerovanje), mlaz, mlaza, mlazovi, mliječ, mliječa, mliječevi (1. sok nalik na mlijeko, 2. riba, 3. bot. i dr.), mola, mola, molovi (u muzici), pan, pana, panovi (češ. i polj. gospodin), pas, pasa, pasovi (lat. passus – korak, stopa), paž, paža, paževi (franc.), per, pera, pe-

rovi (engl. titula), plan, plana, planovi, pled, plega, pledovi (engl., ogrtač, šal), pol, pola, polovi (središna tačka), puk, puka, pukovi, rad, rada, radovi, red, reda, redovi, rijek, rijeka, rjčkovi i rijčkovi, rist, rista, ristovi (njem., spleť), sad, sada, sadovi, sag, saga, sagovi, sat, sata, satovi, slap, slapa, slapovi, spič, spiča, spičevi (engl., govor, razgovor, zdravica), splav, splava, splavovi, srp, srpa, srpovi, stan, stana, stanovi, staž staža, staževi, stil, stila, stilovi, struk, struka, strukovi, šal, šala, šalovi, šif šifa, šifovi (franc., špalta), šilj, šilja, šiljevi (njem., riba smud), šlag, šlaga, šlagovi (njem., kap, tučeno vrhnje), šnur, šnura, šnurovi (njem., uzica, vrpca), šos, šosa, šosovi, (njem., suknja), štab, štaba, štabovi, šteg, štega, štegovi (njem., brvno, most), štil, štla, štilovi (njem., držalo, držak), štos, štosa, štosovi (njem., gomila, hrpa), šum, šuma, šumovi, šus, šusa, šusovi (njem., pucanj), šut, šuta, šutovi (engl., udarac, udar), tak, taka, takovi (franc., biljarski štap), tal, tala, talovi (njem., dio, miraz), ten, tena, tenovi (franc., boja lica), tijek, tijeka, tijekovi (tok), tim, tima, timovi (engl., momčad), tip, tipa, tipovi, tok, toka, tokovi, tol, tola, tolovi (grč., kupola), ton, tona, tonovi, tost, tosta, tostovi (engl., prepečenać), trak, traka, trčkovi i trčkovi, tram, trama, tramovi (njem., greda), tren, trena, trenovi (franc., komora), trib, triba, tribovi (njem., hajka), trijes, trijesa, trčšovi i trijčšovi, trg, trga, trgovi, trol, trola, trolovi (šved., u skandinavskoj mitologiji nadnaravno biće), tron, trona, tronovi, trud, truda, trudovi, trup, trupa, trupovi, ud, uda, udovi, val, vala, valovi, vez, veza, vezovi, vijek, vijeka, vjčkovi i vjčkovi, vis, visa, visovi, vlat, vlata, vlatovi, vrijed, vrijeda, vrčdovi, i vrijčdovi (1. čir, prišt; 2. pakost), zrak, zraka, zrakovi, žal, žala, žalovi, žbun, žbuna, žbunovi, ždral, ždrala, ždrčlovi i ždrčlovi, žig, žiga, žigovi, žilj, žilja, žiljevi (tal., ljiljan), žir, žira, žirovi, žur, žura, žurovi (franc., privatni popodnevi sastanak).

(Svršit će se.)

PITANJA I ODGOVORI

O POGREŠNOJ UPOTREBI PRIJEDLOGA NAD I KOD

Dr M. Z. poslao nam je dva pitanja:

»Čitam u novinama: 'prigodom pobune ministar X. je ranjen. Morala se *nad njim* hitno izvršiti operacija'.

Meni se čini da je ovo *nad njim* pogrešno jer se nipošto ne može vršiti operacija *nad* nekim čovjekom, nego samo *na* njemu. Međutim ovo se čita dosta često, premda bi bilo mnogo jednostavnije: *Morao je biti operiran*, ili: *Moralo ga se podvrći operaciji*.

Kad sam već kod operacije, u više sam navrata čitao: *morao sam se operirati*, iako je, u najmanju ruku, vrlo nevjerojatno da se tko sam operira.

Gledajući i slušajući televiziju čuo sam ovakvo pitanje i odgovor: '*Gdje ideš?*' Odgovor: '*Idem kod Nikole.*' Čini mi se da bi na pitanje *gdje* ideš ispravan odgovor morao biti: *idem cestom* ili *ulicom*, jer se sa *gdje* pita mjesto. Odgovor pak trebao bi biti: *idem Nikoli*, a nipošto *kod* Nikole. Dijalog je bio na književnom jeziku.